

**Фонд оценочных средств для стартовой диагностики и
промежуточной аттестации обучающихся
по учебному предмету «Родной язык (чеченский)»
(типовой вариант)
(5 классы)**

Обязательная часть учебного плана.

Предметная область: Родной язык и родная литература

¹ Данный вариант фонда оценочных средств является типовым для учителя-предметника, ежегодно на основании приказа директора школы в ООП ООО вносятся изменения в форме дополнения.

Талламан белхаш 5 класс

Талламан диктант № 1 «Б1аьлланг б1араш»

Хьуьнхахула волавелча, мажделла охьаэгначу г1аш юккъехь карадо б1араш. Уьш, ц1ен бос болуш, дуьзна хуьлу. Диканиг бен б1аьлланга т1ера охьа ца дужу. Н1аьно талхийнарг т1ехь дуьсу.

Б1араш лахьош лелачу хенахь, хьуна хьалхара д1аоьккху цхьа экха. Иза тарсал ю. Цу жимачу экханан беснеш буьрка санна, юсаелла гахь, хаалахь, цуьнан бага б1арех юьзна юйла. Уьш цара, шайна 1аьнна кечам беш, д1адахка хьош ду шайн хари чу. Иштта адамашна а, дийнаташна а пайдехь ю б1аьлланг. Вай хьуьнан б1ар а олу цунах.

Т1едиллар: 1. Т1аьххьарлера предложени синтаксически къастае.

2. Т1аьххьара яьржина предложени, яржаза предложене ерзае.

Талламан диктант № 2 «Лагерехь»

Беха ц1ула сара баьккхира к1анта. Иштта нийса сара гина бацара цунна.

Малх делкъал т1аьхьенга лестинера. Ц1аьххьана дагавелира Саша, вухаверза веза ша аьлла. Схьаихинчу новкъа ваха а г1ерташ, д1аволавелира иза. Амма билгало йолуш цхьа а х1ума ца хаалора. Тидам ца бинера. Эххар а кхийтира иза, схьавеанчу новкъа ша вухавоьдуш цахиларх. Болар сихдира цо. Х1инца х1умманах а самукъа ца долура, цхьа лаам бара дерриг са д1алаьцна-сихха кху хьуьнхара аравалар

Т1едиллар: 1. Шала элпашна буха сиз хьакха.

2. Билгалдаьккхинчу дашна фонетически къастам бе.

Талламан диктант № 3 «Мокха хьоза».

Каде хьийза б1аьста мокха хьоза. Иза къардайна олхазар ду. Уьш даим вовшашца девне хуьлу. Кор диллина хилча, корах чу дог1ий а, раг1у к1елахь лаьттаху пхьег1аш чу хьожийа, шена амал бо оцу хьозано. Цо деш дерг доккха зен дац, цо бечу пайдане хьаьжча.

Оцу кърдайначу хьозано цхьацца кӀеда хӀуманаш лахьош, шен бен бо. КӀорнеш цо кхобу стоьмаш тӀехь хуьлуш долу зуламе нӀаьний даош. Цундела Ӏалашдан деза и олхазар. Иза адамашца угар чӀогӀа гергарло долуш ду.

ТӀедиллар: 1. Дешнийн хӀоттам билгалбаккха: адамашца, гергарло

Талламан диктант № 4 «БӀаьсте».

И шийла Ӏа доькхуш, йовха а, екхна а еара хӀара бӀаьсте. Шура санна кӀайчу башлаьмнашна тӀехула яй-й дӀашершара нур догу мархаш. Церан дуткьий ӀиндагӀаш лаьмнийн басешкахула, вовшашна тӀаьхьа а уьдуш, ловзуш тӀехдуйлура, сих-сиха аматашца хийцалуш. ХӀаваь тӀеттӀа дохлуш догӀура. Ӏаь а гӀуьттуш, денлучу бай тӀера хьалагӀертара заза-буц. БӀаьстено кхелина Ӏалам догӀӀена делаькежара массарна а.

Школан бешара дитташ заадаьккхина хаза кечделлера, и керт а кьагош, амма шайн хазалла хӀинца а ца хуучух тера, эсала лаьттара уьш.

ТӀедиллар.

1.2-гӀа легар чу догӀу цӀердешнаш схьаязде.

V-XI классийн дсшархойн диктантийн мах хадорехь хьехархочо куьйгалла оьцу кху некъех:

1. Диктантехь орфографически а, пунктуационни а гӀалаташ кьаьст-кьаьстина лору, оценка юкьара юьллу.

2. Диктантана «5» дуьллу, нагахь цхьа а орфографически гӀалат дацахь я цхьаннал сов пунктуационни гӀалат ца хилахь.

3. «4» дуьллу, кхааннал сов орфографически а, щиннал сов пунктуационни а гӀалат ца хилахь (я шиь орфографически, кхоь пунктуационни гӀалат хилахь).

4. «3» дуьллу, ялханнал сов орфографически а, пхеаннал сов пунктуационни а гӀалат ца

хилахь (я 5 орфографически, 5 пунктуационни гIалаташ хилахь).

5. «2» дуьллу, иттаннал сов орфографически а, пхеаннал сов пунктуационни а (я бархIаннал сов орфографически а, ворхIаннал сов пунктуационни а) гIалаташ ца хилахь.

Дешархочун балха тIехь гIалат лара деза, орфографическиа, пунктуационни а, муьлхха а бакьо талхош, диктант язъяле оцу классехь я цул лахарчу классашкахь Iамийнчух иза хилахь. Нагахь санна талламан диктантехь 5 ша дина нисдарш хилахь (нийса цаяздинарг нийсачуьнца хийцина) оценка цхьана баллана лагIйо, иштта оценка «5» ца дуьллу, диктантехь 3 я цул сов нисдарш хилча.

Оценка юьллуш, ца лоруш дуьту:

1. Программехь йоцу я Iамийна йоцу орфографически а, пунктуационни а бакьонаш талхош долу гIалаташ (масала, V классехь хандешан карарчу а, яханчу а хенийн чаккхенаш нийсаязъяр, спряженешкахь хандешнийн нийсаяздар, подлежащий, сказуемийн юккъехь тире йиллар-цайиллар ца Iамадо. Уьш VIa, VII a, VIII a классийн программехь ю).

2. Тилкхаздаьлла гIалат (описка) лору, масала, *белхало* хила дезачохь *белхано* яздинехь, *Iуьйре* хила дезачохь *Iуьйле* яздинехь.

3. Нохчийн маттахь зевне мукъаза й (йот) яздар, масала: йоза хила дезачохь еза яздахь, *йоIу* (*еIу*), юьртахь (*йуьртахь*), юьгу (*йуьгу*) яздахь.

4. Орам ларбеш а, ораман аьзнаш хийцалуш а терахьдешнаш яздар, масала: *исс* - *иссалгIа* - *уьссалгIа*, *итт* - *итталгIа* - *уьтталгIа*.

5. Кьовсамечу мсттигашкахь чолхечу дешнийн нийсаяздар, масала: *пайдаэцар* - *пайда эцар*, *нийсаяздар* *нийса*- *яздар*, *гIодар* - *гIо дар*, и. дI. кх.

6. Дешнашкахь дифтонгаш язъяр: *кьега*- *кьиэга*, *терса*- *тиэrsa*, *оза*-*уоза*, *еха* - *йиэха*, и. дI. кх. а.

7. Цердешнийн кьовсаме яздар: *стогалла*- *стагалла*, *мох* – *мохан*-*механ* - *махан*, *морха*, и. дI. кх. а.

Дешархоша далийтинчу гIалаташна юкъяра даккхий а, кегий а гIалаташ къасто деза.

Даккхий гIалаташ лору:

1. Хьалхенца Iамийна а, йозанехь алсам пайдаоьцуш а йолу орфографически, пунктуационни бакьонаш талхош долу гIалаташ:

2. Мукъазчу элпашна юккъе яз деш долу къасторан хьаьркаш, масала: *хIаллакьхилла*, *меттахьхьайра*.

3. Дешхьалхенца йолчу я чолхечу инфинитиван суффиксийн язъяр.

4. Хандешнех хиллачу тайп-тайпанчу къамелан дакьойн яздар (*оху* -*охуна* я *охана*, *тоьгу* - *тоьгуна* я *тоьгана*).

5. Хандешан ихначу хенан язъяр, масала: *бохура* я *бахара*, *моьттура* я *моттара*.

6. Кху кенара цердешнийн яздар: *дечиган* я *дечган*, *эчиган* я *аьчган*.

7. Цердешнийн а, билгалдешнийн а массо кьобалийна тIеэцна йолу яцйинчу а, юьззинчу а форманийн язъяр, масала: *гIуллакх* я *гIулкх*, *гIиллакх* я *гIилкх*.

Дешархочун балха тIехь цхьамогIа (кхоь я цул сов) цхьана бакьонна нислуш гIалаташ хилахь, диктантана оценка лакхаяккха мега, масала, дешан чаккхенга н яздарехь, доца шеконан элпаш (а, и, у,) яздарехь.

Комплексни талламан белхашкахь, диктантах а, тIедилларех а

(фонетически, лексически, орфографически, грамматически, пунктуационни) лаьттаху, ши оценка юьллу-хIора балхана шен-шен.

ТIедилларийн мах хадорехь куьйгалла оьцу кху некъех:

«5» дуьллу, массо а тIедиллар нийса кхочушдинехь;

«4» дуьллу, тIедилларийн $\frac{3}{4}$ дакъя нийса динехь;

«3» дуьллу, болх ах я цул сов нийса бинехь;

«2» дуьллу, болх эханал кIезиг бинехь.

Билгалдаккхар:

Орфографически а, пунктуационни а г1алаташ, т1едиллар кхочушдарехь дина долу, диктантан мах хадош лору.

Талламан белхаш

6 класс

Талламан диктант №1 грамматически т1едилларца «6-чу классехь 1амийнарг карладаккхар. Къамелан дакъош» темица.

Хьуьнан дахар

Сарахь оха тхешан т1оьрмигаш кечдира. Оха цу чу г1утакхаш а, аптечка а, кедаш а, 1айгаш а дехкира. Са ма-хилли тхо новкъа девлира.

Новкъахь Салас ког хадийра. Тхан санитар, цунна йод а хьаькхна, д1абихкира иза. Сала т1аккха д1авеара.

Оха сада1а билгалъяьккхинчу меттигана т1екхача барх1 километр йисинера. Новкъахь тхо уьшалшна т1е 1иттаделира. Амма тхан разведчикашна дика некъ карийра. Т1аккха тхо оцу новкъа д1адахара.

Т1аьххьара сада1а севцира тхо боккха 1ам болчоь. Ц1еьххьана тхуна хезира бер доьлхуш. Тхо девдда цига дахара. Жима ши йо1 тилаелла хиллера. Оха и шиь новкъа яьккхира.

Грамматически т1едиллар:

1. Хьалхарчу предложенина синтаксически къастам бе.
2. 1-чу предложенехь билгалдаха шайна девза къамелан дакъош .

Талламан диктант № 2 «Воккха стаг Бисолтий, жима Хьамзаттий»

Бераш доцуш, шаьшшиь 1аш дара доккха ши стаг: Бисолтий, Селахьаттий. Дечке ваха тохавеллера воккха стаг Бисолта. Цуьнан лулахочун Дудин Хьамзат ц1е йолуш к1ант вара 6-чу классехь доьшуш. Хьамзат а вахара Бисолтица хьуьнах. Доккхачу хин йисте д1акхечира и шиь. Башха кхерам боцуш дехьа велира Бисолтий, Хьамзаттий. Бисолтас дечкийн баххьаш ц1андора. Ткъа Хьамзата ц1андина генаш цхьана метте т1ек1ел дохкура. Дашанза дисинчу лайн майданаш т1ехь йолу олхазарийн ларш къестайора Хьамзата.

– Х1ара хьаьжой байинчу ч1ег1аган ю, х1ара къоьзачу ч1ег1аган ю, х1ара мошанан ю бохуш, воккхачу стагана гойтура цо уьш.

– Хьуна стенах, муха евза уьш?

– Ас тидам бина церан, дладаханчу экханан, олхазаран лоре а хьожуш. Жлаблин, цхьогалан, берзан, кхидолчу акхаройн, олхазарийн а лараш къастало соьга. (102 дош)
Х-А. Берсанов

Грамматически тедиллар:

1.8-чу предложенина синтаксически къастам бе.

2. Оцу текста юкъара схьаязде 5 билгалдош шайца уьйр йолчу цлердешнашца.
Билгалдаккха церан тайпа, терахь, дожар

Талламан диктант № 3 «Ши клант тилар»

Деъна са хилира. Гобаьккхина хьун яра лаьтташ. Цхьана а меттехь некъан лар яцара гуш.

Ши клант цлехьа верза лууш вара. Амма муьлхачу аглор ваха веза ца хууш, тиллера и шиь. Мацвелла кийра лийжара.

Делкъхан хиллера. Бажа лелла некъаш карийча жимма сапарглат даьллера шина клентан. Ламанан дежийлашкахь гуш дара жа а, бежнаш а. Дукха гена валале, бетта мохь хезира шина клантана.

Цлера тлаьхьа даьлла орца, сахиллалц маьхьарий, детташ, ланнаш цовьстуш леллера. Лечий, лалхий царна карор вара, и шиь цхьаьна аглор длаихна гена ваьлла ца хиллехь.

Шайш лачу клотарара вуьрхлитта-берхлитта километр хиллал дла ихна хиллера и шиь.

(Х-А.Берсанов)

Тедиллар: 1. Терахьдешнаш билгалдаха.

2. Кхоалгачу предложенина синтакс. къастам бе.

Талламан диктант № 4 «Блаьсте».

Шолгачу дийнахь, кхунна гло дан цлахь сецначу лабдуллас гло а деш, нехан бежнаш дажо дигира Ахьмада. Малх дика лакхабаллалц кхунна гло деш а лийна, шен керт-кехь глуллакхаш дан длавахара лабдулла. «Стовн колл» олучу меттехь бажа а бажош, блаьстенна хлинцца самадолуш доллучу лаламан хазалле а хьожуш, гуш долчу суьрто блаьргана там хуьлуйтуш, сапарглат даьккхина вара Ахьмад. Клантана хазахетара хлинцца заза даьккхина стеш а, сенъелла йоглу буц а, доллу хлума серла даьккхина, дох а дина болу къегина схьакхетта малх а. «Кеста хьун а сенлур ю, буц лакха а ер ю, стоьмаша заза а доккхур ду», – оила йора кланта. Ахьмад хлума йиьна воллушехь, кхуьнан блаьрг кхийтира схьайоглучу шина зудчух. Кхунна девзира шен ненан болар.

Тедиллар:

- 1.Т1аьххьарчу предложенина синтаксически къастам бе
2. Т1аьххьарчу кхаа предложенера хандешнаш схьа а яздай, церан хан, терахь билгалдаккха.

Карарий, юккьерий аттестаци кхочушъяран мах хадоран фонд
М.Р.Овхадовн, Р.А.Абдулкадыровн программн т1ехь

Талламан диктант №1 грамматически т1едилларца «7-чу классехь 1амийнарг карладаккхар. Къамелан дакъош» темина.

Хьуьнан дахар

Сарахь оха тхешан т1оьрмигаш кечдира. Оха цу чу г1утакхаш а, аптечка а, кедаш а, 1айгаш а дехкира. Са ма-хилли тхо новкъа девлира.

Новкъахь Салас ког хадийра.Тхан санитар, цунна йод а хьаькхна, д1абихкира иза. Сала т1аккха д1авеара.

Оха сада1а билгалъяьккхинчу меттигана т1екхача барх1 километр йисинера. Новкъахь тхо ушалшна т1е 1иттаделира. Амма тхан разведчикашна дика некъ карийра. Т1аккха тхо оцу новкъа д1адахара.

Т1аьххьара сада1а севцира тхо боккха 1ам болчохь. Ц1еххьана тхуна хезира бер доьлхуш. Тхо девдда цига дахара. Жима ши йо1 тилаелла хиллера. Оха и шиь новкъа яьккхира.

Грамматически т1едиллар:

1. Хьалхарчу предложенина синтаксически къастам бе.
2. 1-чу предложенехь билгалдаха шайна девза къамелан дакъош .

Талламан диктант №2 граматически т1едилларца «Хандош» темина

Ши накъост

Ши накъост хъуьна юккъехула д1авоьдуш, царна акха ча т1е1оттаелира. Цхъаь ведда дитта т1е велира, важа ша волччу новкъахъ висира. Кхин дан х1ума а ца хилла, иза лаьтта охъавуьйжира, ша велла моттийта.

Ча т1е а яхана, цунах хьожа яккха юьйлира: стага са ца до1ура. Цуьнан юьхьах хьожа а яьхна, иза велла моьттуш, ча д1аяхара. Мацца а, ча д1аяхна, хан яьлча, важа дечигана т1ера охъа а воьссина, велавелира:

- И х1ун дара, - бохура цо,- хъуна лере а еана чано аьлларг?

- Чано соьга бохура, кхерам болчу меттехъ накъост д1а а тосуш, довдуш долу адамаш-вон адамаш ду.

Грамматически т1едиллар:

1. Хьалхарчу предложенина синтаксически къастам бе.
2. Схъаязде 1 –чу абзаца юкъара хандешнаш, билгалбаккха саттам.

Талламан диктант №3 граматически т1едилларца «Причасти» темина

Дарц хьоькху 1а

Д1аяхара йовха аьхке, д1аелира дашо гуьйре, охъадеара ло-схъакхечира дарц хьоькху шийла 1а.

Схъахъекха дуьйладелира шийла мехаш. Дерзина лаьтташ дара хьуьнхара дитташ, лаьнан к1айчу бедаре хьоьжуш. Багий, базий кхин а ч1ог1а сенделлера.

Дукхазза а ло дакхийра долалора, ткъа адамаш лаьнах сакъералуш, самадуьйлура: лаьнан цхьа шатайпа, ц1ена серло хуьлура корех чукхетий. Дуьххьарлерачу лай т1ехула таллархой талла бахара. Дийнахь сарралц хезаш дара хьуьнхахь летачу лартоллучу ж1аьлин аз.

Таллархо ву хьуьнан йистехь к1елхиина лаш. Уьйриг санна керчаш, некъахула схъайог1уш ю пхьагал. Таллархочо шок тоьхча, пхьагало, саца а сецна, шина кога т1е а хиъна, лергаш а доьг1на, - ладуйг1ира: «Гена дуй техьа ж1аьлеш?»

Грамматически т1едиллар:

- 1.Шолг1ачу предложенина бе синтаксически къастам.
2. Схъаязье текста юкъара причастеш, билгалъяккха хан.

Талламан диктант №4 грамматически т1едилларца «7-чу классехь 1амийнарг карладаккхар.Къамелан дакъош» темина

Б1аьсте

Б1аьсте ца йолуш дикка хьееллера. Т1аьххьарчу к1ирнашкахь екхна , г1орийна, шийла лаьтташ яра. Дийнахь малх кхетча, ешара, буьйсанна шело ворх1 градусе кхочура, некъ боьхна, вординашца лелара.ц1еххьана , бовха мох а баьлла, мархаш йолаелира, кхаа дийнахь мела дог1а дилхира. Т1аккха, мох а тийна, дуькъа дохк деара.

Сарахь кхоларш д1аевлира, д1аяхара мархаш.1уьйранна кхеттачу малхо чехка башийра буткъа ша. Баьццара бос белира, можа заза даьллачу дитташ т1ехь хьийза дуьйлира нахармозий. Д1алаьхкинчохь 1оьхура бежанаш, ловза девлира гоме когаш долу 1ахарий, новкъахула ловзуш уьдура бераш.

Тееара бакъйоу б1аьсте.

Грамматически т1едиллар:

1. Хьалхарчу предложенина бе синтаксически къастам.
2. 1-чу предложенехь билгалдаха шайна девза къамелан дакъош.

V-XI классийн дсшархойн диктантийн мах хадорехь хьехархочо куьйгалла оьцу кху некъех:

1. Диктантехь орфографически а, пунктуационни а г1алаташ къаьст-къаьстина лору, оценка юкъара юьллу.

2. Диктантана «5» дуьллу, нагахь цхьа а орфографически г1алат дацахь я цхьаннал сов пунктуационни г1алат ца хилахь.

3. «4» дуьллу, кхааннал сов орфографически а, щиннал сов пунктуационни а г1алат ца хилахь (я шиь орфографически, кхоь пунктуационни г1алат хилахь).

4. «3» дуьллу, ялханнал сов орфографически а, пхеаннал сов пунктуационни а г1алат ца хилахь (я 5 орфографически, 5 пунктуационни г1алаташ хилахь).

5. «2» дуьллу, иттаннал сов орфографически а, пхеаннал сов пунктуационни а (я барх1аннал сов орфографически а, ворх1аннал сов пунктуационни а) г1алаташ ца хилахь.

Дешархочун балха т1ехь г1алат лара деза, орфографически а, пунктуационни а, муьлхха а бакъо талхош, диктант язъяле оцу классехь я цул лахарчу классашкахь 1амийнчух иза хилахь. Нагахь санна талламан диктантехь 5 ша дина нисдарш хилахь (нийса цаяздинарг нийсачуьнца хийцина) оценка цхьана баллана лаг1йо, иштта оценка «5» ца дуьллу, диктантехь 3 я цул сов нисдарш хилча.

Оценка юьллуш, ца лоруш дуьту:

1. Программехь йоцу я 1амийна йоцу орфографически а, пунктуационни а бакъонаш талхош долу г1алаташ (масала, V классехь хандешан карарчу а, яханчу а хенийн чаккхенаш нийсаязъяр, спряженешкахь хандешнийн нийсаяздар, подлежащий, сказуемый юккъехь

тире йиллар-цайиллар ца Јамадо. Уьш VI а, VII а, VIII а классийн программехь ю).

2. Тилкхаздаьлла гІалат (описка) лору, масала, белхало хила дезачохь белхано яздинехь, Іуьйре хила дезачохь Іуьйле яздинехь.

3. Нохчийн маттахь зевне мукъаза й (йот) яздар, масала: йоза хила дезачохь еза яздахь, йогІу (егІу), юьртахь (йуьртахь), юьгу (йуьгу) яздахь.

4. Орам ларбеш а, ораман аьзнаш хийцалуш а терахьдешнаш яздар, масала: исс - иссалгІа-уьссалгІа, итт - итталгІа - уьтталгІа.

5. Кьовсамечу мсттигашкахь чолхечу дешнийн нийсаяздар, масала: пайдаэцар - пайда эцар, нийсаяздар нийса- яздар, гІодар - гІо дар, и. дІ. кх.

6. Дешнашкахь дифтонгаш язъяр: кьега- кьиэга, терса- тиэrsa, оза-уоза, еха - йиэха, и. дІ. кх. а.

7. Цердешнийн кьовсаме яздар: стогалла- стагалла, мох – мохан-механ - махан, морха, и. дІ. кх. а.

Дешархоша далийтинчу гІалаташна юкьара даккхий а, кегий а гІалаташ кьасто деза.

Даккхий гІалаташ лору:

1. Хьалхенца Јамийна а, йозанехь алсам пайдаоьцуш а йолу орфографически, пунктуационни бакьонаш талхош долу гІалаташ:

2. Мукъазчу элпашна юккье яз деш долу кьасторан хьаьркаш, масала: хІаллакьхилла, меттахьхьайра.

3. Дешхьалхенца йолчу я чолхечу инфинитиван суффиксийн язъяр.

4. Хандешнех хиллачу тайп-тайпанчу кьамелан дакьойн яздар (оху -охуна я охана, тоьгу - тоьгуна я тоьгана).

5. Хандешан ихначу хенан язъяр, масала: бохура я бахара, моьттура я моттара.

6. Кху кенара цердешнийн яздар: дечиган я дечган, эчиган я аьчган.

7. Цердешнийн а, билгалдешнийн а массо кьобалйина тІеэцна йолу яцйинчу а, юьззинчу а форманийн язъяр, масала: гІуллакх я гІулкх, гІиллакх я гІилкх.

Дешархочун балха тІехь цхьамогІа (кхоъ я цул сов) цхьана бакьонна нислуш гІалаташ хилахь, диктантана оценка лакхаяккха мега, масала, дешан чаккхенга н яздарехь, доца шеконан элпаш (а, и, у,) яздарехь.

Комплексни талламан белхашкахь, диктантах а, тІедилларех а

(фонетически, лексически, орфографически, грамматически, пунктуационни) лаьттаху, ши оценка юьллу-хІора балхана шен-шен.

ТІедилларийн мах хадорехь куьйгалла оьцу кху некъех:

«5» дуьллу, массо а тІедиллар нийса кхочушдинехь;

«4» дуьллу, тІедилларийн $\frac{3}{4}$ дакьа нийса динехь;

«3» дуьллу, болх ах я цул сов нийса бинехь;

«2» дуьллу, болх эханал кІезиг бинехь.

Билгалдаккхар:

Орфографически а, пунктуационни а гІалаташ, тІедиллар кхочушдарехь дина долу, диктантан мах хадош лору.

Карарий, юккьерий аттестаци кхочушъяран мах хадоран фонд

Хьалхарчу чийрикехь 8 классерчу дешархойн хаарш талларан коьчал.

Грамматически тІедилларца диктант.

Ирсе к1охцал

Цхъана хъуьнхахь ехаш-1аш яра зу. Цуьнан к1охцалех цхъаь ирсе хилла, дикачу адамашна беркат дохьуш. Иза луларчу юьртарчу нахана хезна. Амма цхъанне а хууш ца хилла, ирсе к1охцал муьлханиг ду. Т1аккха уггаре а сутарчу стага аьлла: «Вай и зу схьалоцур ю. Цуьнан к1охцалш дерриш а схъа а даьхна, х1оранна цхъацца д1алур ду. Иштта а хуур ду ирсениг муьлха ду».

Цул т1аьхъа нах зу лаха бахана, цхъаь воцург. «Садолу х1ума ен а йийна, даьккхина ирс суна ца оьшу», - аьлла, ц1ахь 1ийна иза.

Цхъана дийнахь дечке вахана и миска стаг. Наха лобху зу т1еена цунна. Адамийн маттахь йистхилла иза:

-Хъан догц1ена ойланаш а, хъанал дахар а девза суна. Сайн ирсе к1охцал ас хъун д1ало. Зуламечу нахана со карор яц, - аьлла, к1охцал д1а а делла, д1аяхна зу.

Мел лехарх нахана зу ца карийна. Ткъа воккхачу стеган керта ирс а, беркат а деана. (128 дош)

Я. Акаева

(«Стелалад», 2004 ш., №2)

Т1едахкарш:

1. 3-чу абзацера предложенеш (ерриге 3) синтаксически юьззина къастае.
2. Хьалхарчу предложенера дешнийн цхъаьнахетарш схьаязде, церан уьйраш билгалъяха.
3. **К1охцалгех** –боху дош морфологически талла.

Шолг1ачу чийрикехь 8 классерчу дешархойн хаарш талларан коьчал.

Грамматически т1едилларца диктант.

Акха стоьмаш

Хьалдолуш ду вайн махкахь 1алам. Гурахь а, 1ай а хъуьнахь д1ахедаш бац акха стоьмаш: элхьамчаш, 1ежаш, кхораш, хъаьрмакаш, хъаьмцаш, коканаш... 1аьнан хьалхара шелонаш хьакхаелча, гуттар а чам толо церан.

Хала ду адамна и ерриге а хазнаш схьагульян. Схьахетарехь, иза дика а ду. Х1унда аьлча, олхазаршна а, акхарошна а ма оьшу царах цхъадолу дакъа 1аьнан а, б1аьстенан а муьрехь, шайн кхача бина, пайдаэца.

Къаьстина хьийкъина хуьлу муьргаш. Х1инца яа ч1ог1а пайдехь ю уьш, цундела хьуьнан олхазарш го церан дитташ т1ехь. Февраль баттахь а, б1аьстенан юьххьехь а дарбане бецаш а, орамаш а карор ду хьуьнхахь, лаха а хууш лехча, царна юкъахь: ч1имаш, боьш, муьжг, иштта кхийолу ораматаш а.

Х1ора синтаран, диттан, бецан хелиган шатайпа дахар ду, дикка ойла йича, вайн дахаран г1аролехь лаьтташ. Уьш ца хилча, вайн дахар деса хир дара. Исбаьхьа, дарбане, комаьрша бу вайн Даймохк. И беца а, лара а, ларбан а вайн декхар ду! (135 дош)

1. Сапарбиева(«Стелад», №2, 2003ш.)

Т1едахкарш:

1. **Шелонаш** - боху дош фонетически талла.
2. 2 предложени синтаксически талла.
3. Текста юкъара **юкъадало дош** схьаязде.

Кхоалг1ачу чийрикехь 8 классерчу дешархойн хаарш талларан коьчал.

Грамматически т1едилларца диктант.

Б1аьвнийн махкахь

Бохь бохийна, цхьа г1ийла лаьтта Хаза-Кхаьллахь (Ч1аьнтахь) Жог1утан ворх1 к1ентан б1ов. Хетало, шен когашкахь 1уьллучу т1улге цо сатуьйсаш санна.

«Хьол жима хилла а йо1, цо и т1улг б1ов юттущ бохкучу вежаршний, дений т1ебохьуш», - дуьйцура Ч1аьнтарчу Батин Асхьаба.

«Жима хилла...» Тасало со т1улгах. Т1улг меттах а ца хьов...

«Х1етахь адамшкахь ницкъ алсам хилла, - велавелира Асхьаб, со к1елхьарайоккхуш санна. Жимма соцунг1а а хуьлий, дийца волало иза: - Жог1утан ворх1 к1ант, цхьа йо1 хилла. Жог1ута, шен к1ентий ондабевлча, цаьрца цхьаьна йоьттина и б1ов. Ворх1 вешин йишас, ша то а бина, кеч а бина и т1улг, т1ехь цхьацца забарш, шекар кагдечу морзахан сурт а дуьллуш. Б1ов юттучу вежаршний, дений т1е х1оттийна шури т1ехь динчу хударан текх дохьуш беана цо и.

Т1аккха цара цу т1улгаца ерзийна, бохуш, дуьйцу и б1ов. Иштта шех лаьцна дийца йиш йолуш ю вайн х1ора б1ов а, х1ора лаьтта т1улг а. Вайн декхар ду церан дола дар, царах лаьцна дерг лардар». (150 дош).

Б.Гайтукаева.

Т1едахкарш:

1. 1 предложени синтаксически талла.

2. Шолг1ачу предложенера юкбадало дош билгалдаккха.

3. Шолг1ачу абзацера предложени лач кьамеле ерзае.

Добалг1ачу чийрикехь 8 классерчу дешархойн хаарш талларан коьчал.

Грамматически т1едилларца диктант.

Лаьмнашкахь

Со тхайн да 1ийначу юьрта яханера. Цигахь ч1ог1а хаза дара. Машенийн я лелхачу герзийн г1овг1а йоцуш, тийна дара юьртахь. Иштта тийналла суна цкъа а гина яцара.

Со инзаре цецъяьккхинера гинчу суьрто. Ирхдахана лекха дитташ. Дехьо юькба хьун. Хьалахьажча, чаккхе йоцуш санна, лекха лаьмнаш. Цу т1алгаш юккьера, кхехкхаш санна, схьадолу шийла шовда. Хьежарх к1орда ца йора цуьнан сийналла. Чуяьлча а, даржа а ца даьржара шовда. Т1улгаш а, шен басах д1аэдина, ц1андинера цо. И хазалла дешнашца йийцалур яц.

Бердийн басешкахь уьдуш лелара 1ахарий. Царех самукбадаьлла, ехха хьобжуш 1ийра со. Уьш ч1ог1а хаза ловзура, вовшашна т1аьхьа уьдуш, кортош а бетташ. Суна иштта хаза меттиг цкъа а ца гинера. Бакьду, буьйсанна дукха 1аьржа хуьлура. Лаьмнаш а, хьаннаш а ца гора. Дийнахь сайн самукбадаьккхина 1алам дайча санна хеталора суна.

(125 дош).

3. Балтукаева («Стела1ад,

№3,2006 ш.)

Т1едахкарш:

1. Т1ера схьаязье цкъа хьалха **юкьара-юьхьан**, т1аккха – **ц1еран** предложенеш.
2. Т1аьххьара предложени **синтаксически** юьззина кьастае.
3. **Хьалхарчу абзацера** латтамаш схьаязбе, церан тайпанаш билгалдаха.

Хьалхарчу чийрикехь 9 классерчу дешархойн хаарш талларан коьчал.

Грамматически т1едилларца диктант.

Хьоме юрт

Самаевлла н1аьнеш кхайкха юьйлаелча, хьалаг1аьттира Алхаст. Уьйт1а ваьлла х1окхо ламаз оьццухехь, эвла юккьерачу маьждигехь молла а кхайкхира. 1уьйренан тийналлехь ц1ена, мукьамехь декара цуьнан аз.

Хьуьна йистерад1ахьажча, д1о-о лаха чохь гора Алхастан юрт. Х1окху меттехь, жа басенца дажа д1а а хобций, охьахуура Алхаст тохара жималлехь. Аренаша юкьаерзийначу шен юьрте а хьобжуш, хийла ойланаш йора цо.

Х1етахьчул дуккха а хийцаелла юрт. Шоръелла, ков-керташ алсамдевлла. Делахь а, Алхастан юрт ю и, хьалха санна, дагна хьоме а, хьалха санна, дагна гергара а.

Алхаст х1инца лаьттахуьра д1айолалуш яра буьрса хьун. Х1окху хьаннашца а дара Алхастан гергарло. Ерриге а, ала мегар долуш, жималла кхузахь пепнийн 1индаг1ашкахь а, Гуьмса ч1ожан басенашца кхуьучу кегийрачу хьаннашкахь а д1аяхнера Алхастан. Х1ора т1улг, х1ора дитт гергара дара кхузахь. Д1а б1аьрг мел тоьхначохь гуш долчу суьрташа хилларш- лелларш дагатуьйсура.

Хьуьна йистера д1а Гумс-хи долчу аг1ор варша боьрзучу ворданан новкъа д1аволавелира Алхаст. Цунна кьилбехьа б1аьлланган а, пхонан а орамаш юккьера схьадолуш шовда дара

(145 дош). I. Юсупов

Дешнаш довзийтар: ч1аж (ч1ож) – хьуьнан готта таь1на меттиг (ущелье); варш – юккъа хьун; поп, б1аьлланг, пха (пхонан) – дечигийн тайпанаш (чинара, орешник, граб).

Т1едиллар: хьалхара 3 предложени синтаксически юьззина къастае.

Шолг1ачу чийрикехь 9 классерчу дешархойн хаарш талларан коьчал.

Грамматически т1едилларца диктант.

Хьаша ларвар.

Т1евеана хьаша ларвар – иза вайн къоман ворх1е дайшкара дуьйна схьадог1уш г1иллакх ду. Дукха хенахь дуьйна схьа дайша берашна 1амош хилла г1иллакх-оьздангалла. Оцу ламастех доьзна ловзарш а кхоллалуш хилла берашна юккьехь. Ишттачех цхьаь ду «Хьаша ларвар».

Ловзар долалуш, лаьттахь горга сиз хьокху. Иза х1усам ю. Цуьнан барам ловзуш долу бераш мел ду хьаьжжина хуьлу. Кхаж а тосий, х1усамда а, хьаша а къаставо. И шиь ший а, го юккье а волий, охьахуу, шиммо а доьхкаран цхьацца аг1о схьалоцу. Гонна арахь болчара куйнаш кхуьйсу, хьешана кхетийта г1ерташ.

Цхьана куьйга доьхка лаьцна волчу х1усамдас, вукху куьйга и куйнаш, хьешана т1е ца кхоьтуьйтуш, аракхуьйсу. Иштта ларво цо шен хьаша. Хьешана куй кхетахь – и ледарло шегара ялийтина волу х1усамда эшна лору. Т1аккха цунна ловзучара, го а бой, т1ехбеттамаш бо: «Хьоьга хьаша лар ца велла, хьо хьайн х1усаман да вац», - бохуш. Цара де боху цхьа х1ума кхочушдан дезаш хуьлу эшна волу «х1усамда»: я хелхавала, я туьйра дийца.**(150 дош).**

Т1едахкарш:

- а) чолхе предложени кара а яй, синтаксически юбззина къастае;
- б) шен х1оттамца къастадо «т1ехбеттамаш» боху дош;
- в) фонетически къастаде – «г1иллакх».

Кхоалг1ачу чийрикехь 9 классерчу дешархойн хаарш талларан коьчал.

Грамматически т1едилларца диктант.

Шийла х1усам

Нохчий а,Кавказера кхидолу бусалба къаьмнаш а къызаллица махкахдаьхначу 1944-чу шарахь дара иза. Шийлачу Алтайн лаьмнашкахь йолчу баганан хьаннашна юккъехь 1уьллура Короткое олу к1отар. Цига кхечира жимачу Хьасанг1еран доьзал. Хьалха чохь говраш кхаьбна долчу ханнийн божалаш чу д1анисдира адам.

Ц1ийнан цхьаь бен кор дацара. Цо серло к1езиг лора. Малх цигахь 1ай башха кхеташ а бацара. Делкъхан хуьлуш корах арахьаьжча, даш санна кхоьлинчу стиглахь гуш а боцуш, лалаш хилар хаалора малх. Масех сахьт даьлча, юха а лома т1ехьа д1абузура иза. Арахь муха ду хьожур ма ву ша, олий, аравала г1уртура диь шо долу Хьасан. Амма аннийн не1 чохьа йоьллуш яра. Наггахь 1уьйранна не1 а йоьллий, тховх д1акхетталц лекха диллина ло д1адаккха х1уттура дай, наний. Т1оман меттана хьостамашца не1арна т1етоьхна болу гажарг а лочий, не1 сацош хуьлура к1ант, арахь болх бан царна меттиг яллалц. Хийца мотт-г1айба а, т1еюхург а, чухулаюхург а йоцуш, дег1ана ц1ано ян, лийча аьттоа боцуш, жима Хьасанний, дай воцург, берриш а цомгаш хилира. Оцу шийлачу х1усамехь, да балха а воьдий, сарралц ша 1ара Хьасан, меца, сагатдеш. (165 дош).

Хь. Яндарбиев («Орга» , №2, 2006ш.)

Т1едиллар: Чолхе-кара предлодени карае, коьртачунна буха нийса си, т1етухучунна буха тулг1енан сиз хьакха.

Доьалг1ачу чийрикехь 9 классерчу дешархойн хаарш талларан коьчал.

ПКЭ-н кечам бар. (тест)

1 дакъа

Хаттарш:

1. Дайн орамашкара дуьйна схьадог1уш муха г1иллакх ду вайн?
2. Далла а, нахана а гергахь деза, сийлахь х1ун ду?
3. Маца 1ама веза стаг оьзда мотт бийца?
4. Х1ун ю оьзда мотт?
5. Стенах ларвала г1о до оьздачу матто?

(1)Хинццалц дІадаханчу шен дахаран дерриге сурт дуьхьалхІоьттира Ахъядана оцу миноташкахь. (2)ХІара ког а шершина Іинах чувогІуш, кхуьнан карасара цхьа жима колл. (3)Иза карахь йолу куьг кегийра дегадора. (4)Аьрру куьйго схьалаца бегІийла хІума лобхура, амма кхо юьхьанца катобхна тІулг, карара а баьлла, керчина Іинах чубахара. (5)Охьакхаьчча цо даьккхина тата халла бен ца хезира Ахъядана ... (6)Ког дІатасабала хІума яцара ... (7) Ницкъ гІелбеллера. (8)Дерриге а дегІах шийла хьацар тоьхнера. (9)Колл карахь йолу аьтту куьг кулла тІерачу кІохцалгаша шина-кхаа меттехь хадийнера. (10) Куьг а, пхьарс а цІийша дуьзнера, амма иза тергалдечохь дацара гІуллакх. (11) КІантана вала ца лаьара, иза ца тешара шен дахаран тІаьххьара миноташ тІехІиттина бохучух. (12)Лерехь: «ДІахеца, Іовдал. (13)Хьо кІелхьараваккха цхьа а вац хьуна. (14) Колл дІахецча, кхин схьалаца хІума яц», - бохуш санна хеталора цхьана озо.

(15) - ХІан-хІа, хІан-хІа... хьалхе ду. (16)Со лийр вац, - жоп делира оцу озана кІанта.

(17)Къоначу даго дІатоьттура Іожаллин ирча сурт.

- (18)Со кхин а вехар ву... (19)Сан вала йиш яц! – бохура даго.

(20) «Вехар вуй-те?» - доьлура аз. – (21)Хьо Іинах чу гІур ву. (22)ТІаьххьара бІаьрг тоха хьайна дуьненах, сонта ойланаш а ца еш», - бохура цо.

-(23) Вац! (24)Вац! (25)Хьан хІуьттаренна гІур вац со Іинах чу... (26)Хьан хІуьттаренна вехар ву къанваллалц. (27)ДІадала, ма е гІовгІа!

(28)Боккьалла а шега луьйш цхьа адам долуш санна, вухахьажа аьлла, корта дІабержийра Ахъяда, амма оцу минотехь «кьарш-кьирш» оьккхуьйтуш, хедира кхуьнан карахь йолчу куллан ши-кхо орам. (29)Кхин а чІогІа куьйгаш дегийна, аьрру куьйга лаьттах катуьйхира кІанта...

(30)Оцу минотехь лакхара охьа, цІийша дуьзначу кІентан куьйга тІехула охьабеара беа, шуьйра, кьорза бухка. (31) «Гарра» аьлла, цхьа тамашийна вегийра иза. (32)Цкъа юьхьанца и бухка бІарлагІа ю моьттуш, ша кхетамчуьра ваьлла аьлла, хийтира цунна. (33)Амма морсачу бухканан чордалла хааелира коьллаша а, тІулгаша а цистинчу куьйгашна. (34)Кхин еха ойла ечохь дацара гІуллакх... (35)«Кьарш-кьирш» - нехь татанаш дохуш, хедаш дара куллан тІаьххьара орамаш, цул сов, ницкъ а лаьттара кхачош. (36)Аьрру куьйга колл кхин а чІогІа схьа а лаьцна, жимма хьала а кхоссалуш, бухканах катуьйхира кІанта.
(Хь.Б.Саракаев)

2 дакъа.

2.«Ахъяд шен дахаран тІаьххьара миноташ тІехІиттина бохучух цатешаран хІун бахьана дара?» бохучу хаттарна нийса тІечІагІдаран хаам муьлхачу вариантехь бу?

1. Іин кхин башха кІорга дацара.

2.КІантана вала ца лаьара

3.Ахъядана шеге луьйш цхьа адам хезира.

4.Аьрру куьйга схьалаца бегІийла хІума карийра цунна.

Жоп _____

3.Меттан суртхІотторан гІирс—фразеологизм шеца йолу предложени билгалъяккха.

1.Охъакхаьчча цо даьккхина тата халла бен ца хезира Ахъядана.

2.Колл карахь йолу аьтту куьг кулла тIерачу кIохцалгаша шина-кхаа меттехь хадийнера.

3.ТIаьххъара бIаьрг тоха хъайна дуьненах, сонта ойланаш а ца еш», - бохура цо.

4.Хъан хIуьттаренна вехар ву къанваллалц.

Жоп _____

4.26-чу предложенера **чолхе дош** схъаязде.

Жоп _____

5.30-31-чуй предложенешкара **дешхьалхенан** гIоьнца кхолладелла **дош** схъаязде.

Жоп _____

6.29-чу предложенера «**аьрру**» бохучу дашна **антоним** ялае. ДIаязье иза.

Жоп _____

7.22-чу предложенера **билгалдош** схъазде.

Жоп _____

8.8-чу предложенин **грамматически лард** схъаязье.

Жоп _____

9.33-34-чуй предложениш юкъара **цхъанатайпанарчу меженашца** йолчу предложенин терахь дIаязде.

Жоп _____

10.Ешначу текста юкъара лахахь ялийначу предложенишкахь ерриге а цIоьмалгаш **терахьашца билгалийна ю**. ТIедерзор къастош хIоттийначу цIоьмалган терахь схъаязде.

Лерехь: «ДIахеца,(1) Iовдал. Хьо кIелхъараваккха цхъа а вац хъуна. Колл дIахецча,(2) кхин схъалаца хIума яц»,(3) - бохуш санна хеталора цхъана озо. - ХIан-хIа, (4)хIан-хIа... хьалхе ду. Со лийр вац, (5)-жоп делира оцу озана кIанта.

Жоп _____

11.5,6-чуй предложенишкара **чолхе предложени** схъалаха. Оцу предложенин терахь дIаязде.

Жоп _____

12.Ешначу текста юкъара лахахь ялийначу предложенишкахь ерриге а цIоьмалгаш терахьашца билгалийна ю. **Юкъадало дош** къастош хIиттийначу цIоьмалгийн терахьаш схъаязде.

Цкъа юьхъанца и бухка бIарлагIа ю моьттуш,(1) ша кхетамчуьра ваьлла аьлла, (2)хийтира цунна. Амма морсачу бухканан чордалла хааелира коьллаша а,(3) тIулгаша а цистинчу куьйгашна. Кхин еха ойла ечохь дацара гIуллакх...«Къарш-къирш» - нехь татанаш дохуш,(4) хедаш дара куллан тIаьххъара орамаш,(5) цул сов,(6) ницкъ а лаьтгара кхачош. Аьрру куьйга колл кхин а чIогIа схъа а лаьцна,(7) жимма хъала а кхоссалуш,(8) бухканах катуьйхира кIанта.

Жоп _____

13.31-чу предложенера **сказуеми** схъаязде.

Жоп _____

14.5-чу предложенера **кхачам** схъаязбе.

3. дакъа.

Муха кхета хьо **ДЕГАЙОВХО** бохучу дешан маъла нах? Кепе а далош, коментари е айхьа цунах билгалдаьккхинчунна. Язъе «**Адаман дегайовхо**» темина сочинени-ойлаяр айхьа билгалдаьккхинчун буха тIехь.